

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi

Review of the Faculty of Divinity
Atatürk University

Yıl: 2002

Sayı: 18

Atatürk Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi - 25240/ERZURUM
Tel: 0442.2360951
Fax: 0442.2360953
e-mail: erilfak@atauni.edu.tr

AMERİKAN FUNDAMENTALİZMİNİN DÜNÜ BUGÜNÜ

Doç. Dr. Ali Rafet ÖZKAN*

ÖZET

Fundamentalizm, öncelikle Amerikan Protestanlığına özgü bir kavramdır ve Evangelikalizmin bir alt türüdür. Amerikan Fundamentalizminin oluşumunda Denominationalizm'in çok büyük bir etkisi olmuştur. Amerikan Fundamentalizmini teoloji ve dindeki aydınlanma ruhunun baskıları doğurmuştur. Fundamentalizmin temel karakterleri; Literalizm, Pietizm ve Millenarizm'dir.

Anahtar Kelimeler: *Fundamentalizm, Denominationalizm, Dispensationalizm, Millenarizm, Literalizm.*

ABSTRACT

The Past and Present Status of American Fundamentalism

Fundamentalism is concept perteninent primerily to American Protestants and a sub-branch of Evangelism. Denominationalism is of grest role in the Formation of American Fundamentalism. Theology and pressures of enlighment sprit in the religion gave birth to American Fundamentalism. Basic characteristics of Fundamentalism are Literalism, Pietism and Millenarism.

Key Words: *Fundamentalism, Denominationalism, Dispensationalism, Millenarism, Literalism.*

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

Öncelikle fundamentalizmin sözlük ve terim manalarını verdikten sonra Amerikan Fundamentalizmi'ni çeşitli yönlerden ele almak istiyoruz. Fundamentalizm kavramı; sözlük anlamı olarak temel, esas, esaslı gibi anlamlara gelen Latince "Fundament" kelimesinden türetilmiştir. Latince'den türetilen Fundamentalizm kelimesine sadece Amerikan İngilizcesinde rastlanmaktadır ve terim olarak; Kutsal Kitab'a sıkı sıkıya bağlı olan Amerikan Protestanlığının teolojik bir kolu olup, İncil kritiğine ve modern tabiat bilimlerine karşı olan bir grup manasına gelmektedir¹.

Amerika, çok sayıdaki farklı kilise ve cemaatlerden oluşan Avrupa halkların XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yaklaşık 200 yıl boyunca eridiği bir ülkedir². İnsanların birçoğu Amerika'ya ekonomik sebeplerin yanı sıra, kendi inançlarını rahatça yaşayabilmek için göç etmiştir. Bu bakımdan XIX. yüzyılın başlarındaki Amerika'nın dinî ve kültürel yapısı, özgürlük ve bağımsızlık ruhuyla yoğurulmuştur³.

Amerikan Fundamentalizmi'ni anlayabilmenin yolu, Denominationalizm'in belirlenmesinden geçmektedir. Denominationalizm, Amerikan İnkılabı'nın bir neticesidir ve bu fenomen, Kuzey Amerika'daki Amerikan Protestanlığı'na münhasırdır. Bunun dalları ise Kuzey Amerika'daki kolonileşmenin başlangıcındadır. Zira o zamanlar hiç bir kilise yan yana yaşamamıştır. Aksine her kolonide yeni dinî gruplar ortaya çıkmıştır. Yeni İngiltere (New England) kolonilerinde (Connecticut, Massachusetts ve New Hampshire) sadece Kongregasyonalistlerin Calvinist kilisesi hâkimdir. Bu kilise, o dönemlerde bütün eyalet genelinde bir kilise teşkilatına da sahip değildir. Aksine her bölgede yöre halkının otomatik olarak bağlı olduğu bir Hıristiyan cemaati vardır⁴. Maryland, başlangıçtan itibaren inananlar için farklı mezheplere açıktır ve bu koloni bölgesi Katolikler için 1649'da kurulmuştur. Rhode Adası, toleranslı bir koloni olarak

¹ Wolfgang Müller, *Duden, Fremdwörterbuch*, 4. neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Mannheim 1982, V/264.

² Kenneth Scott Latourette, *History of Expansion of Christianity. The Great Century in the Americas, Australia, Asia and Africa A.D. 1800- A.D. 1914*, New York 1941, IV/389.

³ Bkz. Edward Channing, *History of the United States*, New York 1955, IV/249.

⁴ Bkz. E. Mühlberg, *Epochen der Kirchengeschichte*, 2. überarbeitete Auflage, Heidelberg 1991, s. 288.

1663'de kurulmuştur ve burada Baptistler ve Kuveykirlar bulunmaktadır. Pensilvanya, Kuveykır William Penn tarafından vicdan hürriyetine dayalı "kutsal deneme" olarak 1681'de kurulmuştur. Virjinya, devlet kilisesinin yönlendirilmesiyle İngiltere tarafından 1606'da alınmış ve tıpkı İngiltere'deki gibi müsamahasız ve toleranssız olmuştur. Diğer kolonilerde de çok farklı menşelere sahip olan müstemlekecilere karşı kilise dindarlığı icra edilmemiştir. Bütün halk kendi eyaletinde resmî kiliselerine kilise vergisi ödemiştir. Politik cemiyetlerdeki dinî cemaatlerin genel bir aydınlanması, herkesi kuşatan dinî özgürlük olan Amerikan İnkılabı'na götürmüştür⁵.

Amerika'daki bu mezheplerin (Denomination) dallarını; reformcu menşede, Amerikan Anayasası'nda, Amerikan İnkılâbı'nda ve büyük aydınlanma (Great Awakening) olarak ifade edilen "Revivalizm" (ihya) hareketinde aramak gerekmektedir.

Dindarlaşma dalgası, Amerikan İnkılâbı'ndan çok önce başlamıştır. Büyük uyanış, İngiltere'den Amerika'ya gelerek, kolonilerde canlı inancı uyandırmak için seyahatler yapan George Whitefield'ın vaazlarını müteakip 1739/40'da başlamıştır. Uyanış vaazlarının ana hedefi, uyuşuk Hıristiyanların uyandırılmasıdır. Bu vaazlarda daha ziyade günahkarlara karşı Tanrı'nın gazabı anlatılmıştır. Bireylerin uyandırılışından sonra da bütün ulusun hidayete erdirilme girişimi ve Protestanlığın ulus genelinde yayılması başlatılmıştır. Özellikle Presbiteryenler, Kongregastyonalistler, Baptistler, Methodistler ve Yedinci Gün Adventistleri tarafından Amerikan halkının hidayete erdirilme işi üstlenilmiştir.

Amerika, kendi ülkelerindeki sıkıntı ve müsamahasızlıktan kaçan herkese büyük ölçüde sığınak olmuş ve müstemlekecilere müsamahakâr bir yönetim sergilemiştir. Burada insanlar sınırsız arazilere, akarsulara ve kendi ülkelerine nisbetle daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır. Ancak buna rağmen oradaki hayat tam bir netlik ve sivillik kazanmamıştır. Sekülerleşmeye başlayan göçmenler, sık sık kendi kiliseleriyle olan irtibatlarını kaybetmiş ve dinsizleşme

⁵ Bkz. Mühlenberg, s. 289.

tehlikesiyle de karşı karşıya gelmişlerdir⁶.

Kiliseler ise taraftarlarının kiliselerinden kopuşuna ve sekülerleşmesine seyirci kalmıştır. Batıda özellikle Methodistler, taraftarlarının Allah'a yabancılaşma dalgasını kırabilmek için büyük bir gayret içine girmişlerdir. Bunlar, gezici vaizler "circuit riders"⁷ oluşturmuştur. Bu gezici vaizler, toplantılar düzenlemiş ve grupları organize etmişlerdir. Gezici vaizlik fikri, diğer gruplarca da kabul görmüştür. Batıda kiliseler sık sık birlikte çalışmış, ama daha çok da rakip olarak mücadele etmişlerdir⁸.

Büyük canlanmanın "Great Revival" tesir ve neticeleri, Amerika'nın devam eden dinî gelişiminde büyük bir etki yapmıştır. Aynı zamanda bu uyanma dalgası, sadece büyük dinî umutların değil, bilakis millî ve ekonomik inkişafların da büyük ilham kaynağı olmuştur⁹. İlerlemenin dinî, ekonomik ve politik tandansları, büyük bir istikbal umudu olan "Millenium" (Hz. İsa'nın 1000 yıllık saltanatı) fikrinde birleşmiştir¹⁰. "Millenium" adı altında; Yahudilerin ve bütün putperestlerin Hıristiyan olacağı, hiç bir savaşın olmayacağı ve dünyanın Hıristiyan kanunlarına göre yönetileceği 1000 yıllık huzur hükümrânlığı¹¹ anlaşılmaktadır. Bu bin yılın bitiminde İsa'nın yeryüzüne dönüşü, ölülerin dirilişi ve mahkeme edilmesi beklenmiştir. Bu öğretinin esas kurucusu XVIII. yüzyılda yaşamış olan Daniel Whitby (1638-1726)'dir. Whitby'nin bu teorisi, bütün Avrupa Protestanlığı'nda hızla yayılarak 1800'lü yıllarda Kuzey Amerika ülkelerine hakim olmuştur¹².

W. Montgomery Watt, XIX. yüzyıl Amerikası'nda Kitab-ı Mukaddes'in genel yorumunu, veya daha ziyade Kutsal Kitap'ta

⁶ Bkz. Le Roy Edwin Froom, *The Prophetic Faith of Our Fathers*, Washington DC, 1946-1952. IV/37.

⁷ Bkz. Horst Reller- Manfred Kiessig- Helmut Tschoerner; *Handbuch Religiöse Gemeinschaften*. 4. vöellig über arbeitete Auflage, Gütersloh 1993,33.

⁸ Latourette. IV / 218.

⁹ Konrad F. Mueller, *Die Frühgeschichte der Siebenlen-Tags-Adventisten*, Hildesheim 1977, 16.

¹⁰ Bkz. Mueller, 17.

¹¹ Mueller, 17.

¹² Bilgi için bkz. Froom, IV / 41.

bahsedilenlerin epistomolojisinin geleneksel yorumunu, geleneksel bilimlerin buluşları ile uzlaştırmanın git gide daha da güçlenmesi üzerine, Hıristiyanlar arasında suskun, kendi küçük dünyasına çekilmiş, dünyanın geri kalan kısmıyla bütün ilişkilerini kesmiş grupların oluştuğunu ve bu içe kapanıcı tavırları da genellikle fundamentalizm olarak ifade edildiğini söylemektedir¹³. Oysa XIX. yüzyıl Amerikan fundamentalist yapılanmasında böyle içe kapanık tavırları görmek mümkün değildir, aksine tamamen dışa açık, girişken ve atılın tavırların sergilenmesi söz konusudur.

Yukarıda bahsedilen “Great Revival” hareketinin direkt neticesi olarak, hedefleri Batı’yı Hıristiyanlaştırmak olan birçok müessese ve topluluk meydana gelmiştir. Bunun başlangıcı, 1802’de Boston’da kurulmuş olan “Massachusetts Baptist Missionary Society¹⁴” (Massachusetts Baptist Misyon Topluluğu) kabul edilmektedir. William Colloge ve Andover Seminary, “American Board of Commissioners for Forein Missions” (Amerikan Harici Misyoner Komisyon Heyeti) adı altında 1810’da kurulmuştur¹⁵. Bunu, 1816’da “American Education Society”nin (Amerikan Eğitim Grubu) kuruluşu takip etmiş ve aynı yılda Samuel Mills tarafından bütün Amerika ailelerini 2 yıl zarfında İncil sahibi etmeyi hedefleyen “American Bible Society¹⁶” (Amerikan İncil Grubu) kurulmuştur. Hedefi, her yerde dini eğitimi yayacak bir pazar okulunu kurmak olan “Sunday School Union” (Pazar Okul Birliği) 1824 yılında ortaya çıkmıştır¹⁷. 1825’de kurulan “American Tract Society” (Amerikan İlmî Araştırma Topluluğu), fakir ailelere dinî literatür yardımını üstlenmiştir¹⁸. 1826 yılında “American Home Missionary Society” (Amerikan İç Misyon Topluluğu), farklı Hıristiyan gruplarının cemaat planlaması ve faaliyetlerinde Amerika’daki Hıristiyanlığın genişletilmesini gerçekleştirmek amacıyla devreye girdi. Bu dinî kuruluşlar,

¹³ Bkz. W. Montgomery Watt, *İslâm Nedir*, çev. Elif Rıza, İstanbul 1993, s. 253.

¹⁴ Froom. IV/41; Krş. Richard Müller, *Adventisten -Sabbat Reformation*, CWK Gleerup 1979, 180.

¹⁵ Bkz. Froom, IV, 41.

¹⁶ Latourette, IV / 219; Ayrıca bkz. Mühlenberg, 293; Müller, 180.

¹⁷ Bkz. Channing, IV/231.

¹⁸ Bkz. Mühlenberg, 293.

Amerika'nın dinî yapısında önemli rol oynamıştır¹⁹.

Amerikan ihtilâli öncesi Amerikan Protestanlığı, tıpkı günümüzdeki gibi çoğulcu bir Protestanlığın dogmatik, dinci ve sosyal bakış özelliğine sahiptir. Amerikan rotasının devlet ve kiliseden ayrılışı, bu pluralizmin şartının fiilinde değildir, aksine onun neticesi, federe birliklerden çok önce 1789'da devletleşmiş olan 13 erken koloninin durumundaki gibi anlaşılmalıdır. Baptistler, Kalvinistler, Lutheranlar, Methodistler ve Yedinci Gün Adventistleri asabî, hiddetli ve evhamlı olarak sık sık yan yana yaşamışlardır. Normalde hiç bir grubun, kurtuluş yolunun yegane hakkını kendinde görmemeleri gerekirken, zikredilen bu grupların hepsi kurtuluşu kendi grup tandanslarında aramışlardır. Protestanlık içinde “Denomination” şeklinde adlandırılan farklı mezhepler, erken dönemdeki Amerika'nın politik ve cemiyet organizasyon biçimlerinde sosyal hayatın bütün branşlarında kontrolü ele geçirmek için çalışmışlardır. Özellikle devlet baskısının bulunmadığı aile ve cemiyet içerisindeki moral eğitimde etkili olmak için gayret sarf etmişlerdir. Amerika'da kilisenin uzun ömürlü gücü varlığını hala devam ettirmektedir²⁰.

Amerikan geleneği, Avrupadaki ilk modern Protestanlığın gelişmesiyle sıkı bir bağlantısı olan de-facto-Pluralizmi'dir. Büyük ölçüde kilise teşkilât şekillerinin bireysel moral disiplininin ve ferdî gelişimin, günah ve merhametin doğrudan tecrübesinin vurgulanmasıyla “Yeni-İngiltere-Teolojisi”, Avrupa'daki “Pietist Hareket”e karışmıştır. Bu hareketin fizikî güç şekillerinin kabulünde, “Amerikan Aydınlanma Hareketi” meydana çıkmıştır. Bu Amerikan Aydınlanma Hareketi'nde Methodizm, Baptizm ve Adventizm'den oluşan üç büyük dalga olmuştur²¹.

Yukarda bahsi geçen Amerika'nın yeni Protestan Mezhepleri (Denomination), fundamentalizmi pek fazla telaffuz etmemişler,

¹⁹ Bu gruplar hakkında geniş bilgi için bkz. Latourette, IV, 210-215; Müller, 180-181.

²⁰ Bkz. Norman Brinbaum, “Der protestantische Fundamentalismus in der USA” *Fundamentalismus in der modernen Welt*. Die Internationale der Unvernunft, herausgegeben von Thomas Meyer, Frankfurt am Main 1989, s. 121.

²¹ Bkz. Ali Rafet Öskan, *Fundamentalist Hıristiyanlık Yedinci Gün Adventizmi*, Seba Yayınları, Ankara 1998, s.7.

ancak faaliyetlerini tamamen fundamentalist tavır içerisinde yürütmüşlerdir. Buna karşın fundamentalizm kavramı ilk olarak 1910'dan 1915 yılına kadar zengin dindarların finanse ettiği "The Fundamentals" (Temel Prensipler) adı altında neşredilen yazı dizisiyle ortaya çıkmıştır. Böylece Amerikan Protestanlığı içinde kilise ve cemaatlerdeki modernleşmeye karşı verilen kavgada, büyük bir gruplaşma başlamıştır. Temel Prensipler (The Fundamentals), Kutsal Kitap'ın yanılmazlığı, ferdi hidayetin mutlak gerekliliği ve dünyanın günahkarlığından dolayı İsa Mesih'in yeryüzüne gelmesinin yakın oluşu gibi hususlarda Hıristiyan inancının önemli bir dava yönünü savunmuştur²². Temel Prensipler yazı dizisini neşreden Amerikalı Protestan Hıristiyanlar, bir müddet sonra 1919'da "World's Christian Fundamentals Association"ı (Dünya Fundamentalist Hıristiyanlar Birliği) kurmuştur. Böylece fundamentalizmin bu şekli Hıristiyan dindarlığında doğmuş ve o zamandan beri genel bilimsel saha kavramı olarak varlığını sürdürmüştür²³.

Dünya Fundamentalist Hıristiyanlar Birliği'nin ana hedefi, saf bir öğretinin ve bu öğretilerle kilise disiplinine bağlanmanın gerçekleştirilmesi olmuştur. Kapitalist endüstrileşme, çok büyük göç dalgaları, şehirleşme, tabiat bilimlerindeki ilerleme ve muadil teknolojiler, özellikle de "Evrin Teorisi", insan ve kainat modelinin Kutsal Kitap tasvirini tahrip eden düşünceler Amerikalı cemiyetleri temelden değiştirmiştir. *Teşekkül eden Protestan elitinin büyük bir bölümü ise modern dünyayı kabul etmektedir. Bu elitler, diğer Protestanların dünyevî kültür olarak telakkî ettikleri şeyde ilerleme kaydetmişlerdir. Bu Protestanların düşüncesine göre, rabbın tekrar yeryüzüne gelişinin vukuu yakın degildir. Zira kendilerine bahşedilen dünyada, kurtarıcı İsa Mesih'in kendi işini çok önceden gerçekleştirdiği hususunda bir sürü delil vardır*²⁴. Bu kanaat sadece modernist Protestanlara ait degildir, aksine yüzyıllarca önce yaşamış olan IV. yüzyıl kilise babalarından Augustinus (350-430) tarafından

²² Birnbaum, a.g.m., s. 122-123.

²³ Thomas Meyer, "Fundamentalismus. Die andere Dialektik der Aufklaerung", *Fundamentalismus in der modernen Welt*, Die Internationale der Unvernunft, Herausgegeben von Thomas Meyer, Frankfurt am Main 1989, s. 13.

²⁴ Bkz. Birnbaum, a.g.m., s. 212.

da İsa Mesih'in dünyaya tekrar gelişi teolojik olarak reddedilmiştir²⁵. Ona göre; İsa Mesih'in dünyaya ikinci gelişi fiziki değil, bilakis manevidir. Dolayısıyla istikbalde kurulacağına inanılan "Tanrı Krallığı", kilisenin yeryüzündeki hükümlerinde mündemdir²⁶.

Umumiyetle Amerikan Protestanlığındaki fundamentalizmin günümüzdeki çıkışı, bir büyük şehir halkının kültür ve güç merkezinden tecrit edilmiş olan kızgın taşralıların faaliyeti olarak gösterilmektedir. Bu tasvir günümüzdeki fundamentalistlere büyük ölçüde uymaktadır. Bununla birlikte tarihî açıdan onlar münzevi insanlar değildir ve toplumun içinde yaşamıştır. Fundamentalistlerin dalları, Amerikan Protestanlığında önemli bir geleneğe sahiptir ve onların hitapları Aydınlanma Hareketi'ne sıkı sıkıya bağlıdır²⁷,

Fundamentalizm yeni bir fenomen değildir, fakat o farklı gruplarda yeni görünüm şekillerine sahiptir. Akıcı bir dünya görüşü ve mantıklı gerçek politikanın zıddına, günümüzde Fundamentalizm bir çok ülkede kavga kavramı olmuştur. Bu farklı dinî ve ideolojik güçlerin derin ve tehlikeli dalları, kendi menşee tarihlerinin ilk dönemlerine sahiptir²⁸.

Esasen fundamentalizm terimi özellikle Hıristiyanlık bağlamında belirgindir. Çünkü fundamentalizm öncelikle Amerikan Protestanlığı'na özgü bir fenomendir ve Evangelikalizmin bir alt türüdür. 1920'lerde Amerika'da sıkça kullanılmaya başlanan bu terim, modernist teolojiye ve belirli dünyevileştirici kültürel eğilimlere karşı uzlaşmaz bir savaş vermeyi, iyi bir Hıristiyan olmanın göstergesi sayan bir akımın adıdır. Günümüzde de etkili olan bu akım, muhafazakar çevrelerle bir tür koalisyon halindedir ve anti-modernist kampanyanın sorumlusudur. Temel karakterleri; *Literalizm, Pietizm ve*

²⁵ Bkz. Friedrich Hauss, *Vaeter der Christenheit*, Wuppertal, 1968, s. 57-61; Hamman, A.; "Augustinus", *Die Heiligen*. Mainz 1976, s. 167-171.

²⁶ Bkz. Mircea Eliade. *Geschichte der religiösen Ideen*, übersetzt von Elisabeth Darlap, 2. Auflage, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau 1978, III / 1,47-48.

²⁷ Bkz. Brinbaum, a.g.m, s. 122.

²⁸ Bkz. Israel Idalovich, "Der jüdische Fundamentalismus in Israel", *Fundamentalismus in der modernen Welt*, Herausgegeben von Thomas Meyer, Frankfurt am Main 1989, s. 118.

*Millenarizm'dir*²⁹.

Bu fundamentalistler, Kitab-ı Mukaddes'in (Bible) tümüyle Tanrı sözü olduğuna inandıkları için, harfiyen okunmasını, anlaşılmasını ve uygulanmasını isterler. Ortaya atılan felsefî ve bilimsel teorilerin Bibel doktrinleri için tehdit teşkil ettiği durumlarda militanca bir tepkiyi göze almaktan çekinmezler. Pietist tutumları ise yer yer rasyonalizm aleyhtarlığına dönüşür ve bu grupların mesiyanelik beklentileri en belirgin özellikleridir.

Amerikan Fundamentalizmi'ni doğuran en önemli sebeplerden biri, sekülerleşme ve modernleşmeye karşı koyma olmuştur. Çünkü insan sekülerleştiğçe kiliseden ve Kutsal Kitap'dan uzaklaşmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için de insanların mutlaka Kutsal Kitap'a döndürülmesi gerekmektedir. Onların sadece Bibel'e döndürülüşü yetmez aynı zamanda gerçek Kutsal Kitap emirlerine döndürmek gerekmektedir. Zira bütün Fundamentalist Hıristiyanların ortak inançlarına göre; dünyadaki bütün Hıristiyanlar gerçek Hıristiyanlığı yaşamamaktadır ve bünyelerinde Hıristiyanlığın özünde olmayan pek çok unsur bulundurmaktadırlar. İsa zamanında olmayan hususların da, bütün Hıristiyanların hayatından mutlaka çıkartılması gerekmektedir. Yani gerçek manada öze, saf İncil'e, saf Hıristiyan yaşantısına dönmektir. Bundan dolayı fundamentalizm, tehdit altındaki kimliği korumak ve kayıp kimliği yeniden ihya etmek arzusuyla ortaya çıkmıştır³⁰.

Fundamentalizmi doğuran bir diğer sebep de tarihsel-eleştirel Kutsal Kitap yorumları ve modern tabiat bilimleri olmuştur. Özellikle "Evrin Teorisi" kabul edilmemektedir). Sadece evrim teorisi değil, bilakis, Bibel'de mevcut olmayan bütün modern tabiat bilim bulguları da kabul görmemektedir.

Bir diğer sebep, dinde tahrifatı önleme, İncil'i, İncil yorumunu ve özellikle de ilmihalleri zararlı bilgilerden arındırma arzusudur.

²⁹ Geniş bilgi için bkz. Helmuth Haug, "Fundamentalismus in der Religion (Jahrestagung 1991 des Bundes für Freies Christentum)", *Religion im Gespräch, RIG* 22, Reinhard Kirste- Paul Schwarzenau-Udo Tworuschka (Hg.), band 2, Zimmermann Druck-Verlag, Balve 1992, s. 445-458.

³⁰ Krş. Tunç Eralp, "Hıristiyan Fundamentalizmi" *İlim ve Sanat*, sayı 38 (Mayıs 1995), s. 24.

Çünkü Fundamantalislere göre özellikle Katolik İlmihali ve hatta Protestan ilmihali bile hata ve yanlışlarla doludur. Bu hataların mutlaka düzeltilmesi ve doğru Hıristiyan anlayışına yönelilmesi gerekmektedir. Buna bir kaç örnek verecek olursak “On Emir”de bile ilmihallerde ki “On Emir”de bile büyük farklılıkların oluşu buna önemli bir örnek teşkil eder.

Ayrıca fundamentalist Hıristiyan gruplarına göre, İsa Mesih ve İlk Hıristiyanlar (Ebionitler) zamanında olmayan pek çok uygulama da Hıristiyanlar arasında yaşatılmaktadır. İlk Hıristiyanlar zamanında Pazar ayini, Çocuk vaftizi, yılbaşı kutlamaları vs. yoktur. Bütün bunlar sonradan Hıristiyanlığa sokulmuştur. Öz Hıristiyanlıkta olmayan bu tür hususların mutlaka ayrıştırılması lâzımdır. Nitekim koyu fundamentalist bir grup olan Yedinci Gün Adventizmi de bu hususlar üzerine ehemmiyetle eğilmekte ve gerçek İlk Hıristiyanlar zamanında olmayan bu gibi durumlara savaş açmaktadırlar.

Yukarıda da belirtildiği üzere fundamentalistlerin en belirgin özellikleri mesiyenik karakterli oluşlarıdır. İsa Mesih en kısa zamanda dünyaya gelecek, “Bin Yıllık Tanrı Krallığı”nı kuracaktır. Bu bin yıllık saltanat zarfında yalnızca gerçek Hıristiyanlar yaşayacaktır. Yani İsa Mesih’in telkin ettiği ve ilk dönem Hıristiyanlarının yaşadığı dini yaşayanlar bu tanrısal krallıkta yaşamaya hak kazanacaklardır. Dolayısıyla Hıristiyan fundamentalizminin doğuşunda “İnanç Vasıtasıyla Kurtuluş” doktrini de önemli ölçüde etkili olmuştur³¹.

İlk fundamentalist düşünce ve eğilimlerin Pietism hareketiyle ortaya çıkışından sonra 1920’lerden itibaren Amerikalı Protestanlar arasında fundamentalizm çok belirginleşmeye başlamıştır. Başlangıçta Kutsal Kitab’ın beşer eliyle değiştirilip değiştirilmediği, Bibel metinlerini okuyan kişinin metnin lafzına sadık kalması gerektiği ya da aynı metnin yorumla ilgili farklı anlamlar kazanıp kazanmadığı konusuyla ilgili tartışmaların baş göstermesi söz konusu olmuştur. Zamanla bu tartışma, dinî hayata uygun bir toplumun nasıl ve hangi yollarla kurulabileceği anlayışına dönüşmüştür. İçinde yaşadığımız son yıllarda ise bu olgu, tamamen siyasî karakter kazanmıştır. Bu

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Öskan, s. 143-145

siyasî algıya göre fundamentalizm; fanatik dindarları “özgürlüğünü kazanmış ve özgür yaşamaya alışmış toplum” üzerine hoşgörüsüzlüğe dayalı “dinî baskı” kurma teşebbüsü olarak algılanmaktadır³².

Amerikan Protestanlığı'nın bir çok bakış açısı XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başındaki İngiliz Hıristiyanlığına dayanmaktadır. Bilhassa “chiliastik^{*}” öncesi bir dogma, teolojik bir müdafaaname teolojisiyle birlikte Amerikan “Yeniden Diriliş Hareketi” ile bağlantı kurmuştur. Amerika'daki bu “Yeniden Diriliş Hareketi”, aynı şekilde hesap günü, inananların güçlendirilişi, alçak ve günahkar dünyaya karşı *savaş* da ilan etmiştir³³.

Amerikan Protestanlığının önemli mütemmim bir cüzü, dünyanın tanrısal sevk ve idaresi anlamına gelen “Dispensationalizm” (takdir ilâhîcilik) teolojisiydi. Tarihin seyrinde gruplaşmalar meydana gelmiştir. Dünyevî hadiseler, zamanın ilerleyişini kendi sonunun ve kendini tamamlayışının alametidir³⁴.

Fundamentalist Hıristiyanların en temel özelliklerinden biri olan Kutsal Kitap'a dayalı dünya nizamı kurma arzularının gerisinde, İsa Mesih'in yeryüzüne tekrar gelişiyle birlikte dünyada kurulacağına inandıkları “Bin Yıllık Tanrısal Krallık”ın zeminini hazırlamak yatmaktadır. Zira onların inançlarına göre Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne gelebilmesi için dünyanın Hıristiyanlaştırılması gerekmektedir. Onlar hem İsa Mesih'in gelişini hem de dünyanın sona doğru gidişini kıyamet alâmetleri olarak yorumladıkları Armegeidon inancıyla da desteklemektedirler.

Fundamentalizmde birçok farklı biçim ve kademe meydana gelmiştir. XIX. yüzyıl Amerikasında da modernliğin entellektüel temsilcilerine karşı kendinden emin dar kafalılıkta saldırgan bir ferdî şuur geleneği oluşmuştur. Yeni zamanın bütün belirsizliklerinin ve ızdırabının cezası da yüklenmiştir. Mesela Yedinci Gün Adventizmi'nin kurucusu olan bayan Ellen Gould White, Amerika'da

³² Bkz. Ali Bulaç, *İslâm ve Fundamentalizm*, İstanbul 1997, s.31.

^{*} Chiliastik, İsa Mesih'in yeryüzüne tekrar gelişinden sonra kurulacak olan saltanat dogması (Müller, Duden., Fremdwörterbuch, V/144.

³³ Bkz. Brinbaum, a.g.m., s. 131.

³⁴ Bkz. Brinbaum, a.g.m., s. 131.

vuku bulacak büyük felaketlerle ilgili olarak kehanette bulunmuş ve bunu insanların Kutsal Kitap çizgisinden uzaklaşmalarına mukabil adli ilahînin tecellisi olacağını ifade etmiştir. Ayrıca gerçek Hıristiyanları, o zamanlar yeni yayılmaya başlamış olan Spiritizm (ruh çağırıcılık) dalgasının bizzat Şeytan tarafından yönlendirildiğine karşı ikaz etme gereği görmüştür³⁵.

Görüldüğü üzere Amerikan Fundamentalizmi'ni, teoloji ve dindeki aydınlanma ruhunun baskıları doğurmuştur. Bunda da özellikle tarihî ve metinci Kutsal Kitap kritiği, bir moralin kuruluşta, rolü olan Kantçı din sınırlandırması, insan tabiatının ve hatta dinin bile tabiî evrimi gibi fundamentalizmi motive eden hususlar etkili olmuştur³⁶.

Günümüzde de fundamentalist eğilimler hız kesmeden varlıklarını bütün canlılıklarıyla devam ettirmektedir. Dünyada yaşanan büyük global hadiseler de bunları daha fazla motive etmektedir. Hatta istikbalde vuku bulacağını iddia ettikleri büyük felaketleri, günümüz insanının yaşıyor olması, onlara kehanetlerinin gerçekleşmeye başladığı güvenini aşılacaktır. Fundamentalist söyleme göre bu günahkâr dünya, günahlarıyla kendi kaderini belirlemektedir. Yani artık kıyamet kopmak üzeredir ve fundamentalistlerin apokalipteki bekleyişi gerçekleşecektir. 11 Eylül 2001 tarihindeki ABD'ye yapılan terörist saldırılarından sonra yapılan istatistiklere göre Amerikan halkının % 50'si kıyametin kendileri hayattayken kopacağına inanmaya başlamıştır. Eskiden sadece marjinal gruplar bu arzu ve beklenti içerisindeyken, artık günümüzde dünyanın bilhassa da Amerika'nın yaşadığı büyük felaketler, insanları kıyametin kopacağına inandırmaya başlamıştır.

İçinde yaşadığımız yıllarda Amerika'daki bazı marjinal fundamentalist grupların saldırgan tavır sergilediklerine ve hatta terör estirerek ellerini kana buladıklarına da şahit olunmaktadır. Bunun en canlı örneğini David Koresh isimli şahsın 1955 de kurduğu "Davidiyen Tarikatı"nda görmekteyiz. D. Koresh ve taraftarları 1993

³⁵ Krş. Öskan, s. 85-86.

³⁶ Krş. Meyer, a.g.m., s. 13.

yılında Amerika'nın Teksas Eyaletinde FBI ile silahlı çatışmaya girmiş ve 4 FBI ajanını öldürmüşlerdir. Sonra da 86 kişi topluca intihar ederek kendi hayatlarına da son vermişlerdir³⁷. Amerika'da bu ve buna benzer pek çok fundamentalist olayı, aslında dünyanın çeşitli bölgelerindeki diğer fundamentalist gruplara da tesir etmektedir. Japonya'da Yasahara isimli şahıs "Ebedi Gerçek Tarikatı"nı kurmuş ve kıyametin yakında kopacağına inandığı için 1996 yılında Tokyo metrosunu Hardal gazıyla bombalarken yakalanmıştır. Televizyonlardan bu bombalama eyleminde 60'dan fazla insanın öldüğünü öğrendik. Yine geçtiğimiz yıl Endonezya'da 2000 kişilik tarikat üyesi benzeri bir gerekçeyle intihar etmiştir³⁸.

Günümüzde Amerika bir dinler marketi haline gelmiştir. Amerika'nın siyasî ekonomik, ticari alanlarla maruz kaldığı sıkıntıların global olarak bütün dünyaya tesir edişi gibi, dine dayalı olayları da tesir etmektedir. Kanaatimizce Amerika'nın bu özelliğinin farkında olan fundamentalist eğilimli gruplar, global olaylara zemin hazırlayabilecek birtakım eylemlere girmektedir. Böylece söylemlerinin meşruluğunu sağlamak ve güç kazanmak istemektedirler.

Kıyametin kopmasının an meselesi olduğuna inanan Fundamentalist Hıristiyan gruplar, gözlerini Türkiye'ye dikmiştir. İsa Mesih'in 1000 yıllık Tanrısal krallığı (Millennial krallığı) kurmak için yeryüzüne tekrar gelişinin önündeki en büyük engel Türklerdir. Geçmişte İslâmın uzun yıllar bayraktarlığını yapan Türkler, Avrupa'daki fetihleriyle dünyada gücün merkezi olmuş ve böylece Hıristiyan Avrupa ülkelerinin husumetini kazanmıştır. Bilhassa günümüzde fundamentalistlerin Türkiye hakkındaki siyasî ve dinî emelleri, Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther'e (1483-1546) dayanmaktadır. Koyu bir Türk ve İslâm düşmanı olan M. Luther; "Eğer Türkler düşmeye başlamışsa, kıyamet gelmiş demektir"³⁹ sözüyle bir taraftan Türklerin ortaçağdaki sarsılmaz gücünü teslim

³⁷ Bkz. *Hürriyet Yeni Süper Show*, 1993, s.3.

³⁸ Bu ve benzeri dine dayalı terör olayları hakkında geniş bilgi için bkz. www.duygorbil.com.

³⁹ John Norton Loughborough, *Entstehung und Forschrift der Siebenten-Tags-Adventisten*, Kansas 1896, s.13.

ederken, bir taraftan da İsa'nın dünyaya gelişinin ancak Türklerin yıkılmasıyla gerçekleşeceğine, dolayısıyla Türkleri yok etmek gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin gerilemeye ve parçalanmaya başlaması, bazı protestanları dünyanın sonunun geldiğine inandırmıştır⁴⁰. Hatta bu düşünce, 1863 yılında İsa Mesih'in dünyaya gelmek üzere olduğunu ayırıcı bir inanç olarak kabul eden Yedinci Gün Adventizmi isimli Fundamentalist bir grubun doğmasına sebep olmuştur⁴¹.

Günümüzde de Hıristiyan yayılmasının önündeki en büyük engeli yine Türkler teşkil etmektedirler. Oysa bu dönemde Hz. İsa'nın yeryüzüne gelebilmesi için dünyanın hızla Hıristiyanlaştırılması gerekmektedir. Zira dünyanın Hıristiyanlaşmasını sağlamadan İsa Mesih'in gelişini beklemek hayal olacaktır. Bundan dolayı fundamentalist gruplar, önlerinde en büyük engel olarak gördükleri Türkiye'yi, siyasî ve terör hareketlerini destekleyerek parçalamayı hedeflemektedirler⁴². Anadolu'nun parçalanmasını Armagedon (Kıyamet alâmeti) olarak algılamışlar ve bu düşüncelerini kutsal kitapları Yeni Ahit'in Vahiy Kitabı'nın 9. ve 16. bablarına dayandırmışlardır: “Ve altıncı melek boru çaldı. Tanrının önünde olan altın mezbahın dört boynuzundan bir ses işittim; elinde boru olan altıncı meleğe diyordu: Büyük Fırat ırmağı yanında bağlı dört meleği çöz. Ve insanların üçte birini öldürsünler diye, saat, gün, ay ve yıl içinde hazırlanmış olan dört melek çözüldü⁴³”, “Altıncı taşı şarktan gelen kralların yolu hazırlansın diye büyük fırat ırmağı üzerine boşaltı ve suları kurudu...⁴⁴” onlar bu İncil ifadelerinden hareketle, özellikle bölücü terör örgütü PKK başta olmak üzere bütün bölücü gruplara kucak açmış, onları kiliselerinde barındırmış, onlara maddî ve manevî destek vererek, güç ve cesaret vermiştir. Ayrıca Türkiye'deki

⁴⁰ Bkz. Ellen Gould White, *Grosse Konflikt (The Great Controversy)*, Inter-Euro Publishing, München ohne Jahr, s.312-312.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Öskan, s.108-113.

⁴² Bkz. Özkan, A. Rafet “Osmanlı'nın Düşüşü ve Hıristiyanların Kıyamet Senaryoları”, *Yeni Türkiye*, 701 Osmanlı Özel Sayı, I Siyaset ve Teşkilat, yıl 6, Sayı 31, (Ocak-Şubat 2000), s.347-349.

⁴³ *Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1991, *Yeni Ahit*, Vahiy, 9:13-15.

⁴⁴ *Yeni Ahit*, Vahiy, 16:12-16.

Hıristiyan azınlıkları da kışkırtmayı ihmal etmemişlerdir.

Fundamentalist gruplar, Türkiye'deki bölücü grupları desteklemelerinin yanı sıra, bütün Türkiye genelinde çok yoğun bir Hıristiyanlaştırma faaliyetine ağırlık vermişlerdir. Onlar, illegal faaliyetlerinde son yıllarda eşi benzeri görülmemiş bir başarı elde etmeye de başlamıştır. Bilhassa son yıllarda yaşanan sosyal ve ekonomik bunalımlardan istifade ederek, taraftarlarını ve ev kilise sayılarını artırmaktadırlar. Bilhassa Türkiye'nin metropollerinde bu faaliyetlerdeki başarıları onları hedeflerine yaklaştıklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bunların dışında bilhassa kendi düşünceleri doğrultusunda bulunduğu ülke kamuoyunu yönlendiren yabancı bilim adamlarını da öne çıkarmaktadırlar. Hele kendi alî menfaatlerine büyük katkı sağlayan bilim adamlarını örnek bilim adamı veya müslüman seçerek onları cesaretlendirmektedirler. İslâm'a göre gaibi (geleceği) Allah'dan başka kimsenin bilmediği prensibine zıt olarak, Türkiye'de de kıyametin kopuşunun an meselesi olduğunu söyleyen, yazan, çizen teologların varlığı buna canlı birer örnek teşkil etmektedir. Ayrıca ilahiyatçı kimliği olmayan kişilerce de Kur'an'ın şifresinin çözüldüğü ve bu çözümlemenin neticesinde kıyametin çok yakında kopacağına medya aracılığıyla topluma empoze edilmeye çalışılmasını da fundamentalistik backgroundu olan bir eylem olarak değerlendirmek gerekmektedir.